

1. Женетт Ж. Повествовательный дискурс / Жерар Женетт // Фигуры : [в 2-х томах]. – М.: Изд-во Сабашниковых, 1998. – Т. 2. – С. 60–280.
2. Ткачук О. М. Наратологічний словник / Олександр Ткачук. – Тернопіль : Астон, 2002. – 173 с.
3. Шмид В. Нарратология / Вольф Шмид. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – 312 с.

Л. МАЦЕВКО-БЕКЕРСКАЯ

СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ЭКВИВАЛЕНТНОСТИ КАК СРЕДСТВО ФОРМАТИРОВАНИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ИЗЛОЖЕНИЯ

Исследована теоретическая перспектива нарратологического изучения художественного текста. Изучено функциональное предназначение основных средств форматирования нарратива, специфика их текстовой реализации, особенности рецепции и интерпретации.

Ключевые слова: нарратив, аналепсис, пролепсис, анахрония, анизохрония, резюме, сцена, модальность, повторыемость.

L. MAZEVKO-BEKERSKA

STYLISTIC EQUIVALENCES AS THE MEANS OF NARRATIVE FORMATTING

The theoretical perspective of the narrative analysis of a literary text has been observed. The functional purpose of basic formatting means of a narrative, the specific features of their textual implementation, as well as the peculiarities of reception and interpretation have been explored.

Key words: narrative, analepsis, prolepsis, anachrony, anisochrony, summary, scene, modality, repetition.

УДК 82.09:130.123.3:7

Наталія МОЧЕРНЮК

СИНТЕЗ МИСТЕЦТВ: ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ КОНТЕКСТ

У статті розглянуто специфіку популярного в сучасному українському літературознавстві поняття «синтез мистецтв». Звернуто увагу на особливості його функціональності та адекватність використання в окремих випадках. Простежується генеза поняття. З'ясовано коло

термінів, за допомогою яких висвітлюється проблематика міжмистецьких взаємодій.

Ключові слова: синтез мистецтв, взаємодія літератури і мистецтва, кореспонденція мистецтв, синкретизм, інтермедіальність.

У сучасному літературознавстві пошквалилися дослідження проблематики міжмистецьких взаємодій. Такий вихід науки про літературу на поле суміжних дисциплін зумовлений розширенням масштабу дії теоретичної думки. Очевидно, це природні процеси в літературознавстві, які диктує література, інші види мистецтва та саме життя. Дуже часто ключем до вирішення заявлених проблем стає поняття «синтез мистецтв». Вже побіжний огляд праць навіть на рівні номінацій вказує на його особливу популярність в українському літературознавстві. Наскільки легітимним є воно з погляду літературознавства? Яке змістове наповнення і генеза цієї дефініції? З якими термінами корелює «синтез мистецтв»? Ці та інші питання потребують відповіді, які вже намагалися дати окремі дослідники. Так, центрується на проблемі синтезу мистецтв ґрунтовна монографія Олександра Рисака «Найперше – музика у слові»: Проблеми синтезу мистецтв в українській літературі кінця XIX – початку XX ст.» (1999) [9]. Заглиблюється в аргументацію на користь цього поняття Ореста Мацяк, авторка дослідження «Синтез мистецтв у прозі Ольги Кобилянської: проблема самототожності письменниці» (2006) [7]. Специфіка поняття ставала предметом принагідного аналізу у низці статей, що інтерпретують дотичні питання (С. Бортник, Л. Генералюк, М. Моклиці та ін.) [2; 5; 8]. Разом з тим, необхідність чіткого тлумачення не вичерпана. Таким чином, метою статті є розгляд поняття «синтез мистецтв» в діяхронному й синхронному зрізах, з'ясування виправданості його функціонування, а також позиціонування синтезу мистецтв серед інших термінів і понять, що описують міжвидові взаємодії.

Як відомо, ідея синтезу мистецтв пов'язана з пошуком універсальної мови мистецтва. Таке поняття прикладне передусім для естетики романтизму, а згодом і символізму. Так, естетика романтизму сповідує єдність мистецтв, що вписується в її засади, спрямовані на руйнування чітких обмежень і правил щодо жанрів, родів і навіть видів мистецтва. Особливо цікавим є досвід

німецького романтизму. Новалис, В.Г. Вакеродер, Л. Тік, брати Шлегелі часто задумувалися над синестетизмом художньої творчості. Невипадково в надрах романтизму народжується концепція *Gesameltkunstwerk*, універсального твору мистецтва, запропонована Ріхардом Вагнером. Видатний німецький композитор вважав, що «великий універсальний твір мистецтва повинен включити в себе всі види мистецтва, використовуючи кожен вид лише як засіб і знищуючи його в ім'я досягнення загальної мети – безпосереднього і безумовного зображення досконалої людської природи» [4, с. 159]. В його уяві, майбутній твір мистецтва, в якому буде присутнім кожен вид у своєму граничному розвитку, асоціюється з музичною драмою, що синтезуватиме художні засоби музичних, словесних, рухових і образотворчих мистецтв. Зазначу, що естетична програма Вагнера описується в європейському літературознавстві за допомогою терміна «синкретичне мистецтво» [15, с. 560]. Цікаво, що польське літературознавство, описуючи міжмистецькі процеси доби романтизму, послуговується такими термінами, як «кореспонденція мистецтв» [15, с. 262], «взаємовисвітлення мистецтв» [14].

Вагнеризм відобразився в тенденціях символізму, що організовує свою художньо-естетичну систему за принципами «закону всезагальної аналогії» (Ш. Бодлер), який передбачає співіснування відповідностей не лише між різними видами мистецтв, а й між матеріальним і духовним світами, природою і внутрішнім світом людини. Разом з тим, російська дослідниця акцентує на відмінностях ідеї «відповідностей» в поезиї символізму з романтичною концепцією «синтезу мистецтв»: «Якщо романтизм утверджував свою естетику в полеміці з раціоналістичною філософією XVIII століття, то символізм формувався перш за все як антисциентичне художнє світобачення. Утверджуючись в новій філософській системі координат, символізм виробляв свою систему «художніх аргументів», які враховували інший характер полеміки з основними положеннями позитивістської філософії й естетики» [12, с. 5]. Справді, «художні аргументи» антипозитивістського характеру на користь *inter artes* знаходимо у працях провідних речників символізму. Зокрема, привертають увагу міркування В'ячеслава Іванова, висловлені в різних роботах. Так, у статті «Чурльоніс і проблема синтезу

мистецтв», основою якої стала публічна лекція, прочитана ще у 1914 році, автор зосереджується на новаторському методі Чурльоніса-художника, що є виявом синтезу живопису й музики. На думку автора, схожі з литовським композитором-художником митці-універсалісти, яких стає все більше, приречені на бездомність і культурну самотність: вони по-блюзнірськи ставляться до quasi-релігій, (за якими криються зокрема і різні види мистецтва), «що ні одна з них не пробачить їм їх відкритого чи замаскованого відступництва: бо кожному заміряються вони використати, і жодній не хочуть вірно служити» [6, с. 338]. Визнаючи «естетично неспроможним вихід зі становища, при якому робиться спроба привести в поєднання різнорідні мистецтва, оскільки в такому випадку порушуються священні права кожного з поєднаних мистецтв» [6, с. 343], Іванов вважає, що синтезом мистецтв може бути літургія, богослужіння, а його мета – Містерія, проблемою якої є релігійне життя майбутнього [6, с. 347]. В'ячеслав Іванов застерігає й від надмірного захоплення синтезом мистецтв, акцентує його утопічність і недосяжність.

Разом з тим, синтез мистецтв «приміряють» і до інших епох та письменників (Діана Берестовская узагальнює його притаманність поетикам нереалістичних естетичних систем [1, с. 9], а Кіра Шахова наводить слова Дмитра Лихачова, який вважав, що «синтез мистецтв був завжди» [13, с.193]). Отож поняття незмінно має коло прихильників, хоча варто зазначити, що терміна «синтез мистецтв» не містить жодне з поважних літературознавчих енциклопедично-довідкових видань в Україні. Не знайти такого терміну й у словниках з літературознавства й інших країн. У зв'язку з цим цікавим є досвід польської науки про літературу. Як вже згадувалося, літературознавці сусідньої країни надають перевагу іншим термінам у вивченні міжмистецьких взаємодій, яке в останні часи тримається переважно інтерсеміотичної методології, однак словникова стаття «синтез мистецтв» у польській Вікіпедії вирізняється ґрунтовнішим підходом, на відміну від російської статті [14]. Українське пояснення цього поняття взагалі відсутнє.

Отже, які аргументи на користь актуальності «синтезу мистецтв» як дефініції?

Василь Будний та Микола Ільницький розглядають поняття «синтезу мистецтв» як «поєднання елементів різних мистецтв у

єдиному ансамблі», вказуючи на те, що «кожне з мистецтв у такому синтетичному цілому пристосовується до інших мистецтв і всього ансамблю, набуваючи особливих властивостей, яких у нього не було за відокремленого існування» [3, с. 290–291]. Як приклад синтезу літератури і образотворчого мистецтва слушно наведено ілюстровані літературні видання. Хочу наголосити на підкресленні участі кожного з мистецтв в синтетичному цілому. Властиво, згадані концепції, що зародилися в романтизмі й розвинулися в символізмі, передбачають таку ж роль окремих мистецтв в універсальному творі мистецтва, зумовлену їхнім онтологічним статусом.

Діана Берестовская виокремлює в історії мистецтв два типи синтезу: «1) синтез мистецтв як поєднання різних образних засобів різних мистецтв в єдиному художньому образі, що представляє нову художню реальність; 2) синтез мистецтв як особливий тип художньої творчості, спрямований на створення синтетичного мистецтва, що постає у вигляді суміжності його окремих видів, поєднання різнорідних елементів, за допомогою яких виникає нове художнє явище (цирк, театр, кіно і т.п.)» [1, с. 7]. Отже, у другому типі фактично йдеться про синтетичні види мистецтва. Зрештою, перше тлумачення не перечить трактуванню такого синтетичного виду мистецтва, а тому така диференціація викликає сумніви.

Олександр Рисак у вже згаданій монографії наводить три типи художнього синтезу: як можливе поєднання різних видів мистецтва для посилення виражально-зображальних засобів єдиного художнього задуму; як особлива група синтетичних мистецтв (театр, цирк, естрада, кіно); як переклад твору мистецтва з мови одних на мову інших видів [9, с. 22]. Отже, у першому значенні уживається цей термін у більшості досліджень поетики творів, багатих на міжмистецькі перегуки, і саме таке використання викликає полеміку, другий тип усталений і прописаний не лише в літературознавстві, а й в естетиці, третій тип, на мою думку, відсилає до інтерсеміотичних стратегій.

Зосередимо увагу на синтезі «як можливого поєднанні різних видів мистецтва для посилення виражально-зображальних засобів єдиного художнього задуму». Дослідники неодноразово висловлювалися з цього приводу. Олександр Рисак писав: «Концепцію синтезу мистецтв можна попередньо виразити у такій

тезі: зв'язок поміж видами мистецтв має характер не зовнішнього стику, а внутрішнього, органічного взаємопроникнення» [9, с. 60]. Таким чином, адсорбування словом кольору чи перетворення музичних інтонацій сприймається як внутрішнє взаємопроникнення, а ці та інші особливості тексту становлять інтерес у дослідженні синтезу. Але синтезу мистецтв чи рецепції літератури? Адже література не виходить за власні межі, навіть коли презентує виразно колористичні описи, не використовує засобів вираження інших мистецтв, оперуючи лише словом. Якщо керуватися іншою логікою, то можна вважати хімію синтезом наук, адже вона активно послуговується математичними знаками.

Прикметно, що коли йдеться про синтез просторових видів мистецтва, присутність різних видів в єдиному цілому є необхідною умовою. Так, Георгій Степанов аналізує синтез архітектури, живопису і скульптури, враховуючи ступінь самостійності кожного з компонентів та специфічні виражальні засоби кожного виду мистецтва [11, с. 7]. Власне, лише театр та інші поліскладові види мистецтва оприявнюють у свій спосіб так званий синтез мистецтв, адже легко можна виокремити роль декорацій, літературного тексту, акторської гри тощо у таких складних арт-структурах.

Можна наводити й інші літературознавчі приклади, що свідчать про плюралізм думок щодо мистецького синтезу.

Так, Ореста Мацяк, яка досліджувала синтез мистецтв у творчості Ольги Кобилянської, присвячує питанню синтезу мистецтв окремий теоретичний розділ, у якому доводить легітимність такого терміну власне в зазначеному першому типі. Розуміючи, що умовний, уявний зв'язок між самодостатніми видами мистецтва, як література і малярство, наприклад, до типових не належить, дослідниця проводить аналогію між мистецьким синтезом і синтезом хімічним: «Як синтез хімічний, так і синтез мистецький є цілеспрямованим, свідомим, проводиться з урахуванням особливостей компонентів і передбачає створення якісно нового явища. Крім того, між мистецтвами в процесі синтезу встановлюється зв'язок, що підрядністю, міцністю, органічністю нагадує взаємодію між компонентами утворюваної в ході хімічної реакції сполуки» [7, с. 6]. Стосовно витворення в результаті синтезу нової образності Ореста Мацяк акцентує, що

Йдеться передусім про якісно нове сприйняття твору. Гадаю, що на це літературознавче питання відповідь дає естетика. Так, морфологія мистецтва обумовлює поділ мистецтв на часові і просторові за онтологічним (за матеріальним носієм образності) та гносеологічним критеріями. Таким чином, останнє твердження в'яжеться саме з переходом на гносеологічні засади. Дослідниця застерігає від плутанини і синонімізації понять «синтез мистецтв» та «взаємодія», «симбіоз», «інтеграція», «трансформація», «кореспонденція» [7, с. 7]. Висловлюючи згоду із запропонованим розмежуванням, все ж вважаю, що «кореспонденція» не є «надто образною для постійного наукового вжитку». Термін «кореспонденція мистецтв» є актуальним для французького, польського англійського літературознавства [15, с. 262].

Валентина Силантьєва, досліджуючи художнє мислення перехідного часу, яким є злам ХІХ–ХХ століть, зосереджується на розмежуванні синтезу й синкретизму мистецтва. Авторка говорить про «синтез як спосіб створення нового на рівні родів і жанрів» і «синкретизм як момент, що визначає морфологію тексту»: «На відміну від синкретизму синтез передбачає «змішування», «поєднання» і функціонально споріднений синкретизму, однак вирішує дещо інше завдання. Зазвичай він конструює об'ємну і нову художню даність, використовуючи можливості вже готових форм різних видів мистецтва» [10, с. 66]. Таким чином, на думку дослідниці, синтез займається зовнішнім конструюванням, а «синкретизм оперує внутрішніми можливостями однієї форми» [10, с. 66]. Таке трактування розмежовує у різних дефініціях, по суті, заявлені під назвою синтезу різні поняття, які запропонував Олександр Рисак та інші дослідники, отож наділене теоретичною продуктивністю.

«Явище свого роду симбіотичне, близьке до мутуалізму, коли завдяки цілеспрямованій співдії двох чи більше видів мистецтва, свідомому використанню у сфері одного мистецтва засобів іншого з'являється нова мутуальна форма, покликана всебічно активізувати сенсори та уяву реципієнта. Синтез також ґрунтується на використанні зі сфери суміжних мистецтв деяких прийомів, методів і формотворчих засобів, що переважно реалізуються у творчості одного автора, школи чи напряму; він кардинально змінює стиль, пропонуючи нові синтетичні форми образності,

метафоричності, символіки», – слушно пише Леся Генералюк [5, с. 85]. Важливо заакцентувати на появі «нової мутуальної форми», яка з'являється саме завдяки синтезу.

Отже, синтез мистецтв передбачає таку взаємодію видів мистецтв, при якій кожен з них, виступаючи з певним ступенем самостійності, набуває нових якостей. Художній образ, який виникає на основі синтезу мистецтв, – якісно нове явище, що має складну, багатопланову структуру, недосягну для певного окремого виду мистецтва. Вже згадана польська Вікіпедія подає таблицю, в якій розмежовано особливості синтезу й кореспонденції мистецтв. Зокрема, відзначено, що синтез мистецтв пов'язаний передусім з музикою і театром, а кореспонденція стосується першою чергою поезії і малярства. Думаю, що є слушність у такому підході [14].

Сучасна теорія літератури пропонує й інші термінологічні конструкти, за допомогою яких можна братися за досягнення міжмистецьких взаємодій. Так, карколомну літературознавчу кар'єру у літературознавстві, причому міжнаціональному, за останні десятиліття зробила інтермедіальність, яка перебрала на себе окремі функції синтезу мистецтв. Так, на думку Наталії Тішуніної, «термін «синтез мистецтв» в більшій мірі прикладний до естетики романтизму, в той час як «взаємодія мистецтв», а разом з тим явище «інтермедіальності» є однією з художніх характеристик символізму» [12, с. 6]. Під інтермедіальністю розуміють один з видів інтертекстуального структурування твору, при якому художнє багатоголосся визначається наявністю таких міжтекстових зв'язків, коли «текстом» стає інший вид мистецтва. Розроблена інтермедіальна методологія забезпечує скрупульозність аналізу різних явищ міжмистецького діалогу і продовжує інтенсивно розвиватися.

Таким чином, поняття «синтезу мистецтв» не завжди виправдано застосовується у сучасному літературознавстві. Театр, кіно, телебачення є визнаними формами синтезу, оскільки включають в межах свого виду різні мистецькі складові. Це синтетичні види мистецтва. В інших випадках застосування поняття «синтезу мистецтв» є сумнівним і потребує додаткового обґрунтування. Термінологічний інструментарій, за допомогою якого висвітлюється проблематика міжмистецьких взаємодій,

багатий на терміни і поняття, що допоможуть точніше розкрити художні нюанси різних видів мистецтва в межах окремого літературного твору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Берестовская Д. Синтез искусств и образный мир художественного творчества // Берестовская Д. С., Шевчук В. Г. Синтез искусств в художественной культуре/ Диана Берестовская. – Симферополь: ИТ «АРИАЛ», 2010 – С. 4–25.

2. Бортник С. Візуальні види мистецтва в романі «Кільці рож» Петра Карманського: синтез мистецтв чи інтермедіальність? / Світлана Бортник // Волинь філологічна: текст і контекст. Явище синтезу мистецтв в українській літературі: зб. наук. праць. – Вип. 6. – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – С. 141–149.

3. Будний В., Ільницький М. Порівняльне літературознавство / Василь Будний, Микола Ільницький. – К.: Києво-Могилянська академія, 2008.

4. Вагнер Р. Произведение искусства будущего // Избранные работы / Рихард Вагнер. – Москва: Искусство, 1978. – С.142–261.

5. Генералюк Л. Взаємодія літератури і мистецтва. Начерк теорії словесно-візуальних інтеракцій / Леся Генералюк // *Studia methodologica*. – Випуск 29. – Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТНПУ ім. В.Гнатюка. – С. 81–89.

6. Иванов В. Борозды и межи. Опыты эстетические и критические / Вячеслав Иванов. – М.: Издательство «Мусагет», 1916. – 351 с.

7. Мацяк О. М. Синтез мистецтв у прозі Ольги Кобилянської: проблема самототожності письменниці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.. філол. наук: спец. 10.01.01 «Українська література» / О. М. Мацяк. – Львів, 2006. – 21 с.

8. Моклиця М. Від синкретизму до сецесії: філософські аспекти синтезу мистецтв / Марія Моклиця // Волинь філологічна: текст і контекст. Явище синтезу мистецтв в українській літературі: зб. наук. праць. – Вип. 6. – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2008. – С. 70–75.

9. Рисак О. «Найперше – музика у слові»: Проблеми синтезу мистецтв в українській літературі кінця ХІХ – початку ХХ ст./

Олександр Рисак. – Луцьк: Ред.-вид. відділ «Вежа» Волинського держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1999. – 402 с.

10.Силантьєва В.І. Художнє мислення перехідного часу (література і живопис): А. Чехов, І. Левітан, В. Серов, К.Коровін / Валентина Силантьєва. – Одеса: Астропринт, 2000. – 352 с. (російською мовою).

11.Степанов Г.П. Взаимодействие искусств / Георгий Степанов. – Ленинград: Художник РСФСР, 1972. – 183 с.

12.Тишуніна Н.В. Западно-европейский символизм и проблема взаимодействия искусств: опыт интермедийного анализа. – Спб.: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 1998. – 160 с.

13.Шахова К. Образотворче мистецтво і література (Літературно-критичний нарис). – К.: Дніпро, 1987. – 195 с.

14.Kowalczykowa A. O wzajemnym oświeceniach się sztuk w romantyzmie / Alina Kowalczykowa // Pogranicza i korespondencje sztuk / Studia pod red. T. Cieślakowskiej i J. Sławińskiego. – Wrocław: Ossolineum, 1980. – S. 177–190.

15.Słownik terminów literackich / Pod red. J. Sławińskiego. – Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2002. – S.262.

16. Synteza sztuk [Електронний ресурс]. – Режим доступу: pl.wikipedia.org/wiki/Synteza_sztuk

Н.МОЧЕРНЮК

СИНТЕЗ ИСКУССТВ: ЛИТЕРАТУРОВЕДЧЕСКИЙ КОНТЕКСТ

В статье рассматривается специфика популярного в современном украинском литературоведении понятие «синтеза искусств». Обращено внимание на особенности его функционирования и адекватность использованию в отдельных случаях. Прослеживается генезис понятия. Определен круг терминов, с помощью которых исследуется проблематика взаимодействия искусств.

Ключевые слова: синтез искусств, взаимодействие литературы и искусства, корреспонденция искусств, синкретизм, интермедийность.

N.MOCHERNIUK

SYNTHESIS OF ART IN THE LITERARY STUDIES

In the article the specific features of the literary term «the synthesis of arts» that is widely used by the Ukrainian scholars have been examined. The author has paid attention to the peculiarities of its function and the adequacy of using it in particular cases. The origin of the term has been traced. The range of terms which help to explain the problematic matters of the intermediality have been established.

Key words: synthesis of art, literature and fine arts interactions, correspondence of art, syncretism, intermedia.

УДК 821.111

Антоніна МУНТЯН

ЖАНР ПОСЛАННЯ У РАННІЙ ТВОРЧОСТІ О. ПОУПА: ”ЕЛОЇЗА – АБЕЛЯРУ”

Послання ”Елоїза – Абеляру” займає особливе місце серед усіх творів О. Поупа, оскільки є єдиним прикладом листа, повністю написаного від імені жінки, це справжня, при цьому широко відома історія людей, що жили колись. В основі поупівського послання ”Елоїза – Абеляру” лежить свого роду класицистичний конфлікт обов’язку й почуття, при цьому стилістично він виражається в емоційно-схвильованих репліках-вигуках, але дуже витончено й уміло побудованих. У цьому творі ми знову спостерігаємо своєрідне накладання класицистичної й барокової стилістики, що є основою рокайльно-сентиментального синкретизму.

Ключові слова: жанрово-стильові особливості, барокова поезія, сентименталізм, культура рококо, естетична своєрідність.

Послання як жанр має в Англії особливо багату історію, у попередньому сторіччі поєднуючи класицизм і бароко, але в епоху Просвітництва воно розширює сферу свого впливу й розмаїтість жанрово-стильових модифікацій [7]. Для англійської літератури на всіх етапах її еволюції характерне тісне переплетення різних напрямків і стилів, взаємодія різних поетик. Ці ж закономірності, тобто взаємодія рокайльного початку й сентиментального з урахуванням попередньої бароково-класицистичної традиції, виявляються й у другому розглянутому творі О. Поупа – посланні ”Елоїза – Абеляру”. Однак на відміну від ”Елегії” любовна історія, на якій зосереджується в цьому випадку О. Поуп, – це історія